

KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2023-yil 3-son

VOLUME 3 / ISSUE 3 / 2023
DOI:10.51788/TSUL.CCJ.3.3.

ISSN 2181-2179
DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.

Crossref
Content
Registration

MUNDARIJA

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. KRIMINOLOGIYA. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

Yermashev Jengis Maratovich

KONTRABANDA JINOYATINING OBYEKTIV BELGILARI 4

Maxmadiyarova Xumora O'ktamovna

JINOYAT ISHINI TORTISHUVGA ASOSAN YURITISHDA TARAFLAR FAOLLIGINI
KUCHAYTIRISH14

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

Базарова Дилдора Бахадировна, Хан Виталий Вячеславович

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПРИНЦИПОВ В УГОЛОВНОМ
СУДОПРОИЗВОДСТВЕ УЗБЕКИСТАНА24

Sultonov Abdulla Azamatovich

EKSPERTLARGA, TARJIMONLARGA, MUTAXASSISLARGA PROTSESSUAL
VAZIFALARNI BAJARGANLIK UCHUN HAQ TO'LASH38

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.ccj.3.3./RQYR9393>
UDC: 343.12(045)(575.1)

JINOYAT ISHINI TORTISHUVGA ASOSAN YURITISHDA TARAFLAR FAOLLIGINI KUCHAYTIRISH

Maxmadiyarova Xumora O'ktamovna,

Jinoyat ishlari bo'yicha Toshkent shahri
Chilonzor tumani sudi sudyasi yordamchisi

ORCID: 0009-0006-3214-8183

e-mail: humoramahmadiyarova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada jinoyat ishlari bo'yicha sud muhokamasi jarayonida taraflarning o'zaro tortishuvini kuchaytirish, uning muhim tarkibiy qismi bo'lgan taraflar protsessual imkoniyatlaridagi tengligini ta'minlash, shuningdek, haqiqatni aniqlash jarayonida sudning o'rnini aniqlash, uning dalillarni to'plash, tekshirish va baholash davrida faollik darajasini belgilash masalalari ayrim rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasi hamda aynan shu masalada ilmiy tadqiqot ishlarini olib borgan protsessualist olimlarning ilmiy qarashlari asosida tahlil o'tkazilgan. Shuningdek, maqolada birinchi instansiya sudi majlisida jinoyat ishlarini ko'rib chiqishda sud tergovni bosqichining o'ziga xos o'rni, aynan taraflarning tortishuviga asoslangan sud tergovni jarayonini takomillashtirish masalalari muhokama qilingan. Shuningdek, maqolada jinoyat protsessida sud tergovni bosqichini rivojlantirish yuzasidan xorijiy davlatlar tajribasi tahlil qilingan. Xorijiy mamlakatlardagi protsessualist olimlarning bu jarayonda sudning isbot qilish jarayonidagi o'rnini takomillashtirish borasidagi fikrlari, amaliyotda o'tkazilgan so'rovnomalar natijalari, sud tergovida tortishuv prinsipining o'ziga xosligi bayon etilgan. Shu bilan birga, jinoyat ishini ko'rib chiqishda sud tergovni bosqichini takomillashtirish yuzasidan jinoyat-protsessual qonunchilikka o'zgartirish kiritish yuzasidan tavsiya va takliflar haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: tortishuv, haqiqatni aniqlash, sud, ayblovlash, himoya taraf, isbotlash.

УСИЛЕНИЕ АКТИВНОСТИ СТОРОН ПРИ СОСТЯЗАТЕЛЬНОМ РАССМОТРЕНИИ УГОЛОВНОГО ДЕЛА

Махмадиярова Хумора Уктамовна,

помощник судьи Чиланзарского районного суда
по уголовным делам города Ташкента

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы усиления взаимной аргументации сторон при рассмотрении уголовных дел, обеспечения

равенства процессуальных возможностей сторон, что является важной составляющей судебного разбирательства, а также определения позиции суда в процессе установления истины, уровня его активности в период сбора, проверки и оценки доказательств, анализ проводился в том числе на основе опыта некоторых развитых зарубежных стран и научных взглядов учёных-процессуалистов, проводивших научные исследования по этой проблеме. Также в статье рассматривается особая роль стадии судебного следствия при рассмотрении уголовных дел в заседании суда первой инстанции, вопросы совершенствования процесса судебного следствия на основе доводов сторон. Также в статье анализируется опыт зарубежных стран по развитию стадии судебного расследования в уголовном судопроизводстве. Изложены мнения учёных-процессуалистов зарубежных стран относительно повышения роли суда в процессе доказывания, результаты опросов, проведённых на практике, уникальность принципа состязательности в судебном расследовании. Вместе с тем были обсуждены рекомендации и предложения по внесению изменений в уголовно-процессуальное законодательство относительно совершенствования стадии судебного расследования при рассмотрении уголовного дела.

Ключевые слова: спор, установление истины, судебное разбирательство, обвинение, защита, доказывание.

STRENGTHENING THE ACTIVITY OF THE PARTIES IN THE CONSIDERATION OF A CRIMINAL CASE

Makhmadiyarova Khumora Uktamovna,
Assistant judge of the Chilanzor District
Court for Criminal Cases of Tashkent city

Abstract. *This article considers the issues of strengthening the mutual argumentation of the parties in the consideration of criminal cases, ensuring equality of procedural opportunities of the parties, which is an important component of it, as well as determining the position of the court. In the process of establishing the truth and determining the level of its activity in the collection, verification, and evaluation of evidence, some advanced foreign analysis was carried out on the basis of the experience of countries and the scientific views of scientists who conducted scientific research on this issue. The article also considers the special role of the stage of judicial investigation in the consideration of criminal cases in the session of the court of first instance and the issues of improving the process of judicial investigation based on the arguments of the parties. The article also analyzes the experience of foreign countries in the development of the stage of judicial investigation in criminal proceedings. Opinions of scientists of foreign countries regarding the increase of the role of the court in the process of proving, the results of surveys conducted in practice, and the uniqueness of the adversarial principle in the judicial investigation are stated. At the same time, recommendations and proposals for amendments to the criminal procedural legislation*

regarding the improvement of the stage of judicial investigation in the consideration of a criminal case were discussed.

Keywords: *dispute, truth establishment, trial, prosecution, defense, proof.*

Kirish

Tortishuvga asoslangan ish yuritishning ayrim xorijiy mamlakatlardagi holati tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu protsessual shakl jinoyat ishi yurituvini tashkil etishning hozirgi davrdagi eng samarali modeli hisoblanadi. Shuning uchun dastlab anglo-sakson huquq oilasida paydo bo'lgan ushbu huquq instituti keyinchalik romano-german huquq oilasida ham ahamiyatini kuchaytirdi. Shunday bo'lsa-da, xorijiy davlatlar jinoyat-protsessual huquqida tortishuv prinsipi mohiyati va uning qo'llanish doirasi xususida yagona yondashuv mavjud emas va bunday qarama-qarshilik qonunchilikka ham ta'sir ko'rsatmasdan qolmagan.

Amaldagi O'zbekiston Respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligi tortishuv prinsipini quyidagicha tushuntirgan:

- ayblov, himoya va ishni hal etish vazifalari bir-biridan ajratilgan bo'lib, bitta shaxs yoki bitta organga yuklatilishi mumkin emas (JPK 25-moddasi 2-qismi);

- sud jinoiy ta'qibni amalga oshirmaydi: u himoya yoki ayblov tomonida turmaydi. U protsess ishtirokchilari o'z huquq va qonuniy manfaatlarini amalga oshirishi yoki majburiyatlarini bajarishi uchun sharoit yaratib beradi (JPK 25-moddasi 6-qismi);

- birinchi instansiya, shuningdek, ishlar yuqori sudlarda ko'rilayotganda ish yuritish taraflarning o'zaro tortishuvi (JPK 25-moddasi 1-qismi). Bundan ko'rinadiki, JPKning 25-moddasiga ko'ra, faqatgina sudda ishlarni yuritish tortishuvga asoslangan. Chunki tergovga qadar tekshiruv, surishtiruv va dastlabki tergov jinoyat ishini yuritishga mas'ul mansabdor shaxslarning to'liq nazorati ostida olib boriladi va ularning protsessual vakolatlarini himoya pozitsiyasidagi shaxslarning dalillarni to'plash va dalillarga baho berish bilan bog'liq huquqlari bilan solishtirib bo'lmaydi. Ammo jinoyat ishlarini yuritishda prokuror yoki sud nazorati bilan bog'liq ayrim tartib-qoidalar mavjudki, aynan ular ishni sudga qadar yuritishda ham tortishuv ishlashini ta'minlaydi.

Material va metodlar

Jinoyat-protsessual huquqida sudyaning haqiqatni aniqlashdagi o'rni, uning isbotlash jarayonidagi ishtiroki chegarasi yuzasidan jinoyat-protsessual huquqi nazariyasida yagona to'xtam mavjud emas. Ayniqsa, shunday munozarali masalalar borki, ularning to'g'ri hal etilishi tortishuvni amalga oshirish sharoitida sudning holatini belgilab beradi. Xususan:

- sudning isbotlash ishtirokchilari toifasiga kiritilishining maqsadga muvofiqligini aniqlash;

- taraflarning tortishuvchanligi sharoitida sud faolligining chegarasi va darajasini belgilash;

- sudning o'z tashabbusiga ko'ra dalillarni to'plashining u bajaradigan ishni hal qilish vazifasi yoki xolis, betarafligiga qay darajada to'g'ri kelishini aniqlash.

Taraflar tortishuvi sharoitida sudning sust ishtirokchiga aylanishi va faqat taraflar tomonidan taqdim etilgan dalillarga tayangan holdagina ish holatlarini o'rganishi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 55-moddasi bilan mustahkamlangan fuqarolarning o'z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish huquqining qo'pol buzilishiga olib keladi. Shuningdek, ish holatlarining sud tomonidan yetarlicha o'rganilmasligi yoki sud muhokamasining to'liq emasligi va bir yoqlama olib borilganligi yuqori sud instansiyalarida hukmning o'zgarishiga, hattoki bekor bo'lishiga ham olib kelmoqda. Bunday holatlarning ko'pligini quyidagi amaliy misol orqali ham tahlil qilish mumkin.

Xususan, Jinoyat ishlari bo'yicha Mo'ynoq tumani sudining 2022-yil 18-apreldagi hukmiga ko'ra, G.K. JK 116-moddasining 3-qismi bilan aybsiz deb topilib, JPK 83-moddasining 2-qismiga asosan oqlangan. Mazkur ish bo'yicha D.A. bilan R.S. ham sudlangan bo'lib, ularga nisbatan ayblov hukmi chiqarilgan.

Qoraqalpog'iston Respublikasi sudi jinoyat ishlari bo'yicha sudlov hay'atining 2022-yil 22-iyundagi ajrimi bilan G.K.ga nisbatan chiqarilgan oqlov hukmi o'zgarishsiz qoldirilgan. Biroq Oliy Sud Jinoyat ishlari bo'yicha sudlov hay'ati kassatsiya instansiyasining 2022-yil 22-iyuldagi ajrimi bilan apellatsiya instansiyasi sudining G.K.ga nisbatan chiqarilgan ajrimi bekor qilinib, jinoyat ishining shu qismi yangidan apellatsiya tartibida ko'rish uchun yuborilgan. Sud ajrimining bekor qilinishiga sudlar oqlov hukmi chiqarishda ish bo'yicha isbotlanishi lozim bo'lgan barcha holatlarni sinchkovlik bilan, har tomonlama, to'la va xolisona tekshirib chiqmaganligi sabab bo'lgan.

Ishda aniqlangan holatlarga qaraganda, 2021-yil 14-fevral kuni soat 19:30 larda Qoraqalpog'iston Respublikasi hududiy perinatal markazida N.Y.ning muddatidan oldin homilasining yigirma uch haftaligida tug'ilgan chaqalog'i o'z vaqtida to'g'ri davolash choralari ko'rilmagan, agonal holatda bo'lgan chaqaloq o'ldi deb patologo-anatomik tekshirishga berib yuborilgan, buning oqibatida neonatal davrida bo'lgan go'dak past temperaturalarda saqlangan (buning uchun D.A. va R.S.ga ayblov hukmi chiqarilgan) va tirik chaqaloqda ko'krak teri qatlami kesilganida u yuz bergan og'riq natijasida vafot etgan.

Komissiyaviy sud-tibbiyot ekspertizasining 2021-yil 26-oktabrdagi 108-sonli xulosasida boshqa sabablar qatori, patologo-anatomik tadqiqot, ya'ni anatomik kesma-jarohat tirik chaqaloqda o'tkazilganligi aniqlanib, lozim darajada davolash muolajalari o'tkazilganida chaqaloqning hayotini saqlab qolish imkoni mavjud bo'lganligi haqida xulosa bergan bir vaziyatda sudlar, xususan, apellatsiya instansiyasi sudi G.K.ning aybsizligi haqidagi vajlari yuqorida qayd etilgan ekspertiza xulosasiga zidligi nuqtayi nazaridan to'la, har tomonlama va sinchkovlik bilan tekshirib, mavjud qarama-qarshilikni bartaraf etish chorasini ko'rmagan.

Qayd etilganlarning barchasi sud muhokamasining to'liq emasligi va bir yoqlama olib borilganini, sud o'z xulosasiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan holatlarni hisobga olmaganini va ish yuritishda yuqorida qayd etilgan qonun talablariga rioya etmaganini anglatadi [1].

Tadqiqot natijalari

Sudni isbotlash ishtirokchilari qatoridan chiqarish kerakligini qo'llab-quvvatlovchi protsessualist olimlar isbotlash majburiyatining sudlarga yuklatilishini tortishuvning mohiyatiga to'g'ri kelmasligi bilan izohlashadi, sudda emas, aynan taraflarda yuqori darajada tashabbuskorlikning mavjudligi odil sudlov sifatini oshirishini ta'kidlashadi. Mazkur huquq institutining ahamiyatini tadqiq etgan olim F.M. Muhitdinov uni "kurash" yoki "tortishuv" jinoyat ishi bo'yicha haqiqatni o'rnatishga va ishni adolatli hal etishga olib kelishi uchun ikki tarafni teng hajmda huquq va majburiyatlar bilan ta'minlash zarurligi [2] bilan izohlagan bo'lsa, ayrim protsessualist olimlarga ko'ra, dalillarni to'plash taraflarning majburiyati bo'lishi kerak, sudning bunday vakolatga ega bo'lishi qaysidir taraf manfaatlarini aks ettiradi va uning xolis, betarafligini shubha ostiga qo'yadi [3]. Bundan tashqari, isbotlash majburiyati ayblovchi tarafga yuklatilganligi uchun ham sud dalillar to'plashda faol bo'lishi kerak emas [4], sud haqiqatni aniqlashga javobgar emas: u ish holatlarini turli pozitsiyalardan o'rganishga taraflarga imkoniyat yaratib beradi. Ozarbayjon protsessualist olimasi F.M. Abbasova bu borada boshqacha fikrda ekanligini bildirgan [5]. Uning fikricha, tortishuv shaklida amalga oshiriluvchi jinoyat ishi yurituvidan yakuniy maqsad jinoyat ishi bo'yicha haqiqatni aniqlash hisoblanadi. Buning uchun sud o'z vakolati doirasida bor imkoniyat va vositalar orqali haqiqat aniqlanishini ta'minlashi kerak. Shuning uchun sudning o'z tashabbusiga ko'ra dalillarni to'plashi zarurat hisoblanadi. Boshqa bir guruh olimlar [6] ham yuqoridagi tartibni jiddiy tanqid qilib, aynan qo'shimcha dalillarni talab qilib olishdagi sudning faolligi haqiqatni aniqlashning kafolati hisoblanishini ta'kidlashadi. Ularga ko'ra, sud dalillarni to'plash va tekshirish jarayonida faol ishtirok etishi kerak: sud tergov davomida ustunlikning teng huquqli taraflarga o'tkazilishi, sudning esa shunchaki kuzatuvchi sifatida ishtirok etishi maqsadga muvofiq emas.

Ushbu olimlarning fikrlarini mutlaqo xato deb bo'lmaydi. Lekin hukmga qo'yilgan talablardan kelib chiqadigan bo'lsak, uning qonuniy, asosli va adolatli bo'lishi uchun sudlarning dalillarni to'plash bilan bog'liq imkoniyati to'liq cheklanmasligi kerak. Chunki bunday talablarga javob bermagan hukm uchun mas'uliyat va javobgarlik taraflarda emas, sudyaning zimmasida qoladi. Bundan tashqari, sud tergovida sudyaning faol emas, sust ishtirok etishi haqiqatni aniqlash prinsipi sifatida bekor qilishni talab etadi. Sababi, isbotlash maqsadi bo'lmish haqiqatni aniqlash sudyaga ish holatlarini har tomonlama, to'la va xolisona o'rganish talabini qo'yadi.

Bundan tashqari, JPKning 497¹⁹-moddasiga ko'ra, sud tergovining to'liq emasligi yoki bir yoqlama olib borilganligi yuqori instansiya sudlari tomonidan hukmni o'zgartirish yoki bekor qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ish holatlarining yetarlicha aniqlanmaganligi, zarur sud harakatlarining o'tkazilmaganligi, ish uchun ahamiyatli hujjatlar yoki ashyoviy dalillar talab qilib olinmaganligi uchun sudning o'zi javobgar bo'ladi. Boshqacha aytganda, hukmning bekor bo'lishi yoki o'zgarishi bilan bog'liq huquqiy oqibatlar uchun mas'uliyat faqat sudyaning o'zida qoladi. Bundan ko'rinadiki, sud hukmining o'zgarishi yoki bekor bo'lishi uchun huquqiy asoslar ham sudyaning faqat taraflar taqdim etgan dalillar bilan cheklanib qolmasdan ish holatlarini har tomonlama va to'la o'rganib chiqishini talab qiladi.

Aynan tortishuv jarayonida sudning ishtiroki darajasi yuzasidan olimlar o'rtasida yagona yondashuv mavjud emas. Hatto Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi tarkibiga kiruvchi davlatlar qonunchiligi ham shu masalada bir-biridan farqli jihatlariga ega. Umuman olganda, zamonaviy jinoyat-protsessual huquqi nazariyasida ish yuritishning tortishuv shakli odil sudlovni ta'minlashning eng samarali modeli sifatida tan olinmoqda.

Anglo-sakson huquq tizimiga esa, aksincha, haqiqatga intilish emas, isbotlashga intilish xos. Ushbu huquq tizimida sudlar taraflar tortishuvi sharoitida haqiqatni aniqlash majburiyatida ozod qilingan. Shuning uchun ham tashabbus ko'rsatish taraflarga berilgan bo'lib, sud masalani hal etishda qoidalarga rioya etilishini kuzatib boradi xolos. Milliy protsessual qonunchiligimizda esa haqiqatni aniqlash isbotlash maqsadi sifatida belgilangan. Jinoyat ishi yurituvda haqiqat deganda dalillarni har tomonlama, xolisona va to'la o'rganish natijasi tushuniladi. Biroq jinoyat ishi yurituv davomida uni to'liq aniqlash imkonsiz bo'lishi mumkin. Buni yuqori instansiya sudlarida birinchi instansiya sudlarining hukmlari o'zgarishi yoki bekor qilinishi bilan bog'liq statistik ma'lumotlardan ham ko'rishimiz mumkin.

Jumladan, 2023-yilning birinchi yarmida Oliy Sud Jinoyat ishlari bo'yicha sudlov hay'atining kassatsiya instansiyasida viloyat va unga tenglashtirilgan sudlar tomonidan apellatsiya tartibida ko'rilgan 2 931 nafar shaxsga nisbatan 2 548 ta jinoyat ishi ko'rib tamomlangan bo'lib, shundan 2 067 nafar shaxsga nisbatan sud qarorlari o'zgarishsiz qoldirilgan, 13 nafar shaxsga nisbatan sud qarorlari bekor qilinib, oqlov hukmi chiqarilgan, 5 nafar shaxsga nisbatan sud qarorlari bekor qilinib tugatilgan, 526 nafar shaxsga nisbatan apellatsiya instansiyasining ajrim (hukm)lari bekor qilinib, jinoyat ishi yangidan apellatsiya instansiyasi sudida ko'rish uchun yuborilgan, 320 nafar, shu jumladan, 16 nafar shaxsga nisbatan sud qarorlari qonunga muvofiqlashtirilganligi yoki zarar qoplanganligi sababli o'zgartirilgan [7].

Sudlar haqiqatni aniqlashda bir qator isbotlash standartlari, xususan, jinoyat sodir etilganligi va uni sodir etgan shaxs to'g'risida "ehtimollilikning yuqori darajasi" (beyond a reasonable doubt)dan kelib chiqib ish tutadilar [8]. Sudlar ish bo'yicha bor haqiqatni aniqlash uchun o'zlarining bilimi, ish va hayotiy tajribasi, ichki ishonchidan kelib chiqib, isbotlash jarayonida ishtirok etadilar.

Tadqiqot natijalari tahlili

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, taraflar tomonidan taqdim etilgan dalillar qaror qabul qilish uchun yetarli bo'lmagan hollarda, ularni tekshirish yoki baholash uchun sud tashabbusni qo'lga olgan holda dalillarni to'plash vakolatidan foydalanib, faol tarzda ish holatlariga aniqlik kiritishi kerak. Lekin bu tartib yangi dalillarni olishga emas, yuqorida ta'kidlanganidek, mavjud dalillarni o'rganishga qaratilgan bo'lishi lozim. Bizningcha, taraflar tomonidan barcha dalillar taqdim etilgan, shuningdek, sud tomonidan ularga mazkur jarayonda yuzaga kelgan bo'shliqlarni to'ldirish taklif etilgandan so'nggina sudyaning isbotlash jarayonidagi tashabbus ko'rsatish huquqi yuzaga kelishi kerak.

Ayni masalada ayrim xorijiy mamlakatlar tajribasini tahlil qiladigan bo'lsak, masalan, Qirg'iziston Respublikasi JPKning 19-moddasida sud jinoyat ishi material-

larida mavjud bo'lgan va taqdim etilgan dalillarni o'rganishi belgilangan. Ushbu moddaga ko'ra, sud tergovdagi kamchiliklarni bartaraf etish uchun o'z tashabbusi bilan qo'shimcha dalillarni to'plashga haqli emas [9]. Mazkur davlatda ish holatlarini har tomonlama va to'la o'rganish imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun sud ayblov va himoya taraflarga teng sharoit yaratib berishi kerak xolos. Xuddi shu mazmundagi qoidalarni Qozog'iston Respublikasi JPKning 24-moddasida uchratish mumkin [10]. Gruziya JPKning 25-moddasida sud mustaqil tarzda dalillarni to'plash vakolatiga ega emasligi qat'iy belgilab qo'yilgan. Dalillarni to'plash va taqdim etish taraflarning vakolati hisoblanadi. Sud faqat istisno holatlarda taraflarning roziligiga ko'ra va odil sudlovni ta'minlash uchun aniqlashtiruvchi savollar berishi mumkin [11]. Ushbu davlatlar qonunchiligi tahlili shuni ko'rsatadiki, jinoyat ishlari yurituvda tortishuvni ta'minlovchi kafolatlar aniq belgilangan bo'lib, sudning taraflardan mustaqil va o'z tashabbusiga ko'ra dalillarni to'plash imkoniyati cheklangan.

Ayrim Yevropa davlatlarida, xususan, GFR JPKning §244 II moddasida sudning taraflardan dalillar taqdim etish to'g'risidagi iltimosnoma berishni talab qilish huquqi keltirilgan. Shuningdek, guvohlarni chaqirish va ularni so'roq qilish, ashyoviy dalillar va hujjatlarni talab qilib olishda sudning huquqlari birmuncha cheklangan.

Bundan tashqari, O'zbekiston SSRning 1929-yilgi JPK 120-moddasida "Sud ishni yetarli darajada ravshan qilinmagan deb topsa, o'z tashabbusi yoki taraflarning iltimosi bo'yicha ishning ko'rilishini keyinga qoldirib, yangi dalillarni talab qilishga haqlidir", deb belgilangan.

Aynan taraflarning iltimosnomalari orqali sud tergovdagi, dalillar to'plashdagi kamchiliklar bartaraf etilishi kerak. Lekin sud majlisida shunday vaziyatlar bo'ladiki, taraflar turli sabablarga ko'ra yangi dalillarni olishni so'rab sudga murojaat qilmasligi yoki buni xohlamasligi mumkin. Qaror qabul qilish uchun taqdim etilgan dalillar yetarli bo'lmagan hollarda sud taraflarga ushbu bo'shliqni to'ldirishni talab qilish yoki qo'shimcha dalillarni taqdim etishni so'rash imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Bunda bir qancha shartlarni ham inobatga olish to'g'ri bo'lar edi: xususan, qo'shimcha dalillarni taqdim etish to'g'risidagi sudning talabi taraflar tomonidan taqdim etilgan dalillar to'liq o'rganib bo'lingandan keyin berilishi kerak.

Ushbu muammoni hal etishning yana bir mexanizmi mavjud bo'lib, isbot qilish jarayonidagi ushbu holatni bartaraf etish, taraflar tortishuvi prinsipining to'liq ishlashini ta'minlash uchun sud taraflar iltimosi yoki o'z tashabbusi bilan ish ko'rishni keyinga qoldirishi to'g'ri bo'ladi. Bunda dalillarni to'plashdagi kamchiliklarni hal qilish majburiyati taraflarda bo'ladi. Bunday vaziyatlarda ham sud tergovni yakunlangandan so'nggina taraflar tomonidan qo'shimcha dalillar taqdim etilishini ta'minlash uchun ish ko'rish keyinga qoldirilishi to'g'ri bo'ladi.

Bizningcha, sudning sud harakatlarini o'tkazish orqali faolligi ishda dalillarni to'plash bilan emas, ularni ishda mavjud dalillarni tekshirish va baholash bilan bog'liq bo'lishi kerak. Boshqacha aytganda, taraflar tomonidan taqdim etilgan va ish materiallarida mavjud bo'lgan dalillar o'rtasida qarama-qarshiliklar yuzaga kelgan hollarda va bu holat sudlanuvchining aybli yoki aybsiz ekanligini hal qilish uchun zarur bo'lsa, sud taraflar murojaati bo'yicha ushbu ziddiyatlarni bartaraf etish uchun sud

harakatlarini amalga oshirishi kerak. Bu sud harakatlari mavjud dalillarni tekshirish va baholash zaruratidan kelib chiqib o'tkazilishi to'g'ri bo'ladi. Yangi dalillarni to'plashga qaratilgan har qanday sud harakatlari faqat taraflar iltimosnomalari asosidagina o'tkazilishi kerak. Sudning o'z tashabbusiga ko'ra va taraflardan mustaqil tarzda dalillarni to'plashi tortishuv prinsipi mohiyatiga umuman to'g'ri kelmaydi. Chunki sud o'zining bu xatti-harakatlari orqali ko'proq ayblov taraf manfaatlarini o'zida aks ettiradi. Ushbu holatni tadqiq etgan protsessualist olimlar [12] ham ayni mazmundagi o'z xulosalarini berib o'tgan.

Xulosalar

Yuqoridagilardan kelib chiqib, JPKning 22-moddasidan sudlarning jinoyat yuz berganligini, uning sodir etilishida kim aybdorligini, shuningdek, u bilan bog'liq barcha holatlarni aniqlashi shartligi haqidagi talabni bekor qilish va mas'ul ishtirokchilar qatoridan sudlarni chiqarish zaruratidan kelib chiqib, ushbu moddani quyidagi tahrirda bayon etish taklif etiladi:

"22-modda. Haqiqatni aniqlash

Surishtiruvchi, tergovchi, prokuror jinoyat yuz berganligini, uning sodir etilishida kim aybdorligini, shuningdek, u bilan bog'liq barcha holatlarni aniqlashi shart.

Ish bo'yicha haqiqatni aniqlash uchun faqat ushbu kodeksda nazarda tutilgan tartibda topilgan, tekshirilgan va baholangan ma'lumotlardan foydalanish mumkin. Gumon qilinuvchidan, ayblanuvchidan, sudlanuvchidan, jabrlanuvchidan, guvohdan va ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslardan zo'rlash, qo'rqitish, huquqlarini cheklash va qonunga xilof bo'lgan o'zgacha choralar bilan ko'rsatuvlar olishga harakat qilish man etiladi.

Ish bo'yicha isbotlanishi lozim bo'lgan barcha holatlar sinchkovlik bilan, har tomonlama, to'la va xolisona tekshirib chiqilishi kerak. Ishda yuzaga keladigan har qanday masalani hal qilishda ayblanuvchini yoki sudlanuvchini ham fosh qiladigan, ham oqlaydigan, shuningdek, uning javobgarligini ham yengillashtiradigan, ham og'irlashtiradigan holatlar aniqlanishi va hisobga olinishi lozim".

Sud sud tergovidagi kamchiliklarni bartaraf etish uchun o'z tashabbusi bilan qo'shimcha dalillarni to'plashga haqli emas.

Dalillarni to'plash va mustahkamlashda ruxsat berilmagan usullar qo'llanganligi to'g'risidagi murojaatlar qonunchilikda belgilangan tartibda sud-tibbiy ekspertizasi yoki boshqa ekspertiza o'tkazilgan holda majburiy tekshirilishi lozim.

Bundan tashqari, quyidagi masalalar JPK 87-moddasida aks etishi maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz:

"1) dalillarni to'plash vakolatiga ega bo'lgan shaxslar toifasidan sudlarni chiqarish;

2) sud istisno tariqasida taraflar tomonidan taqdim etilgan dalillarni tekshirish va baholash uchun, shuningdek, taraflar tomonidan taqdim etilgan iltimosnomalar asosida ushbu kodeksda nazarda tutilgan sud harakatlarini o'tkazishga haqli".

Mazkur o'zgarish o'z-o'zidan JPK 86-moddasidan ham sudlarni olib tashlash zaruratini yuzaga keltiradi va shundan kelib chiqib, ushbu moddani quyidagi tahrirda bayon etish zarur:

"86-modda. Isbot qilish ishtirokchilari

Isbot qilishni *surishtiruvchi, tergovchi va prokuror* amalga oshiradi.

Isbot qilishda gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, himoyachi, jamoat ayblovchisi, jamoat himoyachisi, shuningdek, jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgar va ularning vakillari ishtirok etish huquqiga egadirlar.

Isbot qilishda ishtirok etishga guvohlar, ekspertlar, mutaxassislar, tarjimonlar, xolilar, shuningdek, boshqa fuqarolar va mansabdor shaxslar jalb etiladi. Ular ushbu kodeksda belgilangan tartibda dalillarni to'plash, tekshirish va baholash bilan bog'liq huquqlarni amalga oshiradilar hamda majburiyatlarni bajaradilar".

Mazkur o'zgarishlar tortishuv jarayonida sudning o'rni qanday bo'lishi kerakligi to'g'risidagi bahs-munozaralarni kamaytirib, qonuniy, asosli va adolatli hukm chiqarilishini ta'minlaydi.

REFERENCES

1. On the review of the judicial practice of the Supreme Court's Criminal Trial Panel on cases considered in the cassation procedure. 3rd quarter of 2022. Available at: <https://sud.uz>

2. Muhitdinov F.M. Jinoyat-protsessual shakl: Nazariy va metodologik muammolar [Criminal-procedural form: Theoretical and methodological problems]. Doctoral dissertation. Tashkent, 2005.

3. Lavrova Ye.A. Sud kak sub'yekt dokazyvaniya v ugovnom protsesse RF [The court as a subject of proof in criminal proceedings in the Russian Federation]. *Tauride Scientific Observer*, 2017. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/sud-kak-subekt-dokazyvaniya-v-ugolovnom-protsesse-rf>

4. Larinkov A.A. Konstitutsionniy printsip sostyazatel'nosti storon i rol' suda v dokazyvanii obstoyatel'stv po ugovnomu delu [The constitutional principle of adversarial character and the role of the court in proving circumstances in a criminal case]. *Criminologist*, 2013, no. 2 (13), pp. 64–70. Available at: <https://procuror.spb.ru/k1315.html#7>

5. Abbasova F.M. Teoreticheskiye i prakticheskiye problemy osushchestvleniya printsipa sostyazatel'nosti v ugovno-protsessual'nom zakonodatel'stve Azerbaydzhanskoy Respubliki [Theoretical and practical problems of implementing the adversarial principle in the criminal procedural legislation of the Azerbaijan Republic]. Abstract of Doctoral dissertation. Baku, 2011.

6. Azarenok N.V. Obuslovlennost' sostyazatel'nosti v ugovnom protsesse [Conditionality of adversarialism in criminal proceedings]. *Russian Legal Journal*, 2013, pp. 141–151. EDN RARORJ. Available at: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_20229210_54285561.pdf

7. Decision of the Presidium of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan "On the review of judicial practice in cases considered by the

Supreme Court of the Republic of Uzbekistan in the second quarter of 2023 in the cassation procedure". No. PC-40-23. Available at: <https://sud.uz/wp-content/uploads/2023/07/%D0%A0%D0%A1-40-23%20%D0%96%D0%98%D0%91%20%D0%BE%D0%B1%D0%B7%D0%BE%D1%80%202-%D1%87%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BA.pdf>

8. What Is 'Beyond a Reasonable Doubt' in a Criminal Case? Available at: <https://www.thomasianlaw.com/blog/2021/october/what-is-beyond-a-reasonable-doubt-in-a-criminal-/>

9. Criminal Procedure Code of the Kyrgyz Republic. Available at: <https://cbd.minjust.gov.kg/112308>

10. Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852&doc_id2=31575852#activate_doc=2&pos=32;-97.10227966308594&pos2=1013;-78.10227966308594

11. Criminal Procedure Code of Georgia. Available at: <https://www.matsne.gov.ge/ru/document/download/90034/37/ru/pdf>

12. Plashevskaya A.A. Sobiraniye sudom dokazatel'stv pri rassmotrenii dela po pervoy instantsii v ugovnom protsesse Rossii [Collection of evidence by the court when considering a case at first instance in criminal proceedings in Russia]. Tomsk, 2006. Available at: <https://www.lib.tsu.ru/mminfo/000211541/000211541.pdf>

13. Ribinskaya Ye.T. Sostyazatel'nost' rossiyskogo ugovnogo sudoproizvodstva pri rassmotrenii del v sude pervoy instantsii [The adversarial nature of Russian criminal proceedings when considering cases in the court of first instance]. Irkutsk, 2008, p. 8. Available at: https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01004153828.pdf?ver=8

KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2023-yil 3-son

VOLUME 3 / ISSUE 3 / 2023
DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.3.3.

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

BOSH MUHARRIR:

N. Salayev

TDYU Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

BOSH MUHARRIR:

S. Samadov

O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'i v.v.b.

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI

D. Bazarova

TDYU Jinoyat-protsessual huquqi kafedrası mudiri, yuridik fanlar nomzodi, professor

Mas'ul muharrir: K. Hakimov

Muharrirlar: Y. Mahmudov, Y. Yarmolik

Musahhih: M. Sharifova

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1386.

Jurnal 2023-yil 27-oktabrda bosmaxonaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli bosma tabog'i: 5,81.

Adadi: 30. Buyurtma: № 88.

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

ISSN 2181-2179

© Toshkent davlat yuridik universiteti